

Hans Kargaard Thomsen

Arkivoverenskomsten med Tyskland 1933 og dens forhistorie

aus:

Archive zwischen Konflikt und Kooperation

Arkiver mellem konflikt og samarbejde

75 Jahre deutsch-dänisches Archivabkommen von 1933

75 år dansk-tysk arkivoverenskomst af 1933.

Herausgegeben von

udgivet af

Rainer Hering, Johan Peter Noack, Steen Ousager und / og Hans Schultz Hansen (Landesarchiv Schleswig-Holstein / Statens Arkiver i Danmark)

S. 25–60

Impressum

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet unter <http://dnb.d-nb.de> abrufbar.

Die Online-Version dieser Publikation ist auf den Verlagswebseiten frei verfügbar (*open access*). Die Deutsche Nationalbibliothek hat die Netzpublikation archiviert. Diese ist dauerhaft auf dem Archivserver der Deutschen Nationalbibliothek verfügbar.

Open access über die folgenden Webseiten:

Hamburg University Press – <http://hup.sub.uni-hamburg.de>

Archivserver der Deutschen Nationalbibliothek – <http://deposit.d-nb.de>

PURL der Gesamtausgabe:

http://hup.sub.uni-hamburg.de/purl/HamburgUP_LASH95_Archive

ISBN 978-3-937816-59-3 (Printversion)

ISSN 1864-9912 (Printversion)

© 2008 Hamburg University Press, Verlag der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky, Deutschland

Covergestaltung: Atelier Bokelmann, Schleswig, Deutschland

Produktion: Elbe-Werkstätten GmbH, Hamburg, Deutschland

<http://www.ew-gmbh.de>

Inhaltsverzeichnis / Indholdsfortegnelse

Grußwort	7
<i>Ministerpräsident des Landes Schleswig-Holstein Peter Harry Carstensen</i>	
Forord	9
<i>Ministerpräsidenten for landet Schleswig-Holstein Peter Harry Carstensen</i>	
Forord	11
<i>Den danske kulturminister Carina Christensen</i>	
Grußwort	13
<i>Die dänische Kultusministerin Carina Christensen</i>	
Vorwort der Herausgeber	15
<i>Rainer Hering, Johan Peter Noack, Steen Ousager und Hans Schultz Hansen</i>	
Udgivernes forord	19
<i>Rainer Hering, Johan Peter Noack, Steen Ousager og Hans Schultz Hansen</i>	
Arkivoverenskomsten med Tyskland 1933 og dens forhistorie	23
<i>Hans Kargaard Thomsen (København)</i>	
Das Archivabkommen mit Deutschland 1933 und seine Vorgeschichte	59
<i>Hans Kargaard Thomsen (Kopenhagen)</i>	
Die Folgen des deutsch-dänischen Archivabkommens von 1933 im Landesarchiv Schleswig-Holstein: Vom Nutzen für die Benutzung	101
<i>Malte Bischoff (Schleswig)</i>	
Den dansk-tyske arkivoverenskomst af 1933 og dens betydning for benyttelsen af Landesarchiv Schleswig-Holstein	113
<i>Malte Bischoff (Slesvig)</i>	

Hvordan benytter man akterne fra Statsarkivet i Kiel i Rigsarkivet og
Landsarkivet for Sønderjylland? 125

Hans Schultz Hansen (Aabenraa)

Wie benutzt man die Archivbestände, die aus dem Staatsarchiv Kiel
stammen und sich im dänischen Reichsarchiv sowie im Landesarchiv
für Nordschleswig befinden? 131

Hans Schultz Hansen (Apenrade)

Anhang

Das deutsch-dänische Archivabkommen von 1933
Den dansk-tyske arkivoverenskomst af 1933 137

Programm des Festaktes
Program for jubileumsfestligheden 145

Autoren- und Herausgeberverzeichnis
Fortegnelse over forfattere og udgivere 147

Veröffentlichungen des Landesarchivs Schleswig-Holstein 149

Arkivoverenskomsten med Tyskland 1933 og dens forhistorie

Hans Kargaard Thomsen (København)

Arkivopgørelsen mellem Danmark og Preussen/Tyskland efter den dansk-tyske helstats undergang 1864 havde fundet sin foreløbige afslutning ved de store arkivafleveringer fra Danmark til Statsarkivet i Slesvig i 1870'erne. Fra dansk side betragtede man derefter opgørelsen som endelig, mens man fra tysk side så mere forbeholdent på denne side af sagen uden dog i årtierne op til 1. verdenskrig at genåbne arkivspørgsmålet over for Danmark.¹ Ved Tysklands nederlag 1918 og genforeningen af Nordslesvig med kongeriget 1920 åbnede situationen på ny for det dansk-tyske mellemværende, som iøvrigt – i modsætning til tysk franske og tysk/belgiske arkivproblemer – ikke omtales i Versaillestraktaten. Det gjaldt først og fremmest forvaltningen i Nordslesvig og de arkivproblemer, som den nye grænsedragning naturnødvendigt førte med sig, og som måtte klares rent praktisk de danske og tyske arkivmyndigheder imellem. Men arkivspørgsmålet havde også en mere historisk dimension.

1 De første kontakter 1919–21

Dette sidste problem blev der taget hul på allerede i efteråret 1919 af lederen af Statsarkivet i Slesvig, gehejmearkivråd dr. P. Richter. Han sendte 6. september et brev til den danske rigsarkivar Kr. Erslev, hvori han minde om det gode forhold mellem Statsarkivet og Rigsarkivet i årene før verdenskrigen. Krigsafslutningen medførte nu, at arkivspørgsmål af praktisk

¹ Jfr. herom H. Kargaard Thomsen: Arkivforhandlingerne med Preussen 1864–75. De danske synspunkter (ARKIV bd. 11, 1987, s. 167–200).

karakter ville komme op mellem Danmark og Tyskland i nær fremtid, og det ville iflg. Richter være en passende anledning til at rette op på arkivopgørelsen i 1870'erne, en opgørelse som med Richters ord havde været „zum Schaden für die archivalischen und wissenschaftlichen Interessen des schleswig-holsteinischen Landes.“ Nu håbede han på et godt samarbejde med Erslev om løsningen af denne sag.

Erslev svarede 7. oktober 1919 Richter, at

„jeg kan fra min side godt erkende, at den fordeling af arkivalierne, som da fandt sted (i 1870'erne) ikke var helt tilfredsstillende og ikke stemmer med de principper for arkivordning, som nu er de herskende; ordningen efter proveniens, som Statsarkivet i Slesvig var et af de første til at gennemføre, var jo endnu ikke anerkendt. Men jeg må på den anden side mene, at hvis Statsarkivet i Slesvig på visse punkter ikke fik sager, som man med rimelighed kunne have afleveret, så blev der på den anden side afgivet sager, som har deres naturlige plads i det danske rigsarkiv.“

Erslev kunne tilslutte sig Richters opfordring til en revision af arkivfordelingen og ville på sin side stræbe efter „at nå det rette“ ud fra den forudsætning, at der dog næppe kunne ventes at blive fuldkommen enighed på alle punkter mellem parterne.²

Først to år senere kom der skred i sagen. På Udenrigsministeriets foranledning havde lederen af Nationalmuseets 2. afdeling, direktør M. Mackeprang, i vinteren 1921 påtaget sig den opgave at virke som sagkyndig rådgiver for ministeriet og indirekte hele den danske centralforvaltning i alle verserende museums- og arkivspørgsmål med Tyskland. Maj 1921 henstillede han, at museumsanliggender og problemer m.h.t. de administrative lokalarkiver i Slesvig-Holsten, hvad enten de nu var af praktisk eller historisk art, burde løses i fællesskab af en blandet dansk-tysk kommission af sagkyndige med tilsætning af en „neutral“ opmand, helst en svensker, som antagelig ville være mere acceptabel for tyskerne end en nordmand. I den forbindelse nævnte han, at det danske rigsarkiv m.h.t. de historiske akter kunne ønske sig en revision af afleveringerne fra 1870'erne, „således at der ved udbygning af forskellige arkivfonds skabes en mere rationel ordning.“ Men Mackeprang fandt, at dette særlige arkivspørgsmål burde løses ved direkte

² Brevvekslingen i RAj. 403/1919 (Arkivvæsenets arkiv, RA).

forhandling mellem de implicerede – dvs. Statsarkivet i Slesvig og Rigsarkivet – og altså ikke af en blandet arkiv- og museumskommission.³ I det følgende skal det dansk-tyske arkivmellemværende alene behandles f.s.v. angår hovedproblemerne omkring de ældre centrale historiske arkiver. Spørgsmålet om de nordslesvigske lokalarkiver vil kun perifert blive berørt i denne sammenhæng.

2 De indledende drøftelser oktober 1921

Oktober 1921 trådte tyske og danske forhandlere sammen i København. Der var tale om dels uforbindende og private drøftelser mellem Erslev og Richter, dels en officiel forhandlingsrunde 19. oktober hvori deltog 13 personer, herunder 7 fra dansk side, med Erslev og Richter som de eneste arkivrepræsentanter. Udenrigsminister Scavenius ledede den danske mødedelegation, hans tyske modpart var gehejmeråd v. Körner. Under forhandlingerne med Erslev fremlagde Richter en imponerende liste over historiske arkivfunds i det danske rigsarkiv, hvorfra man mente at der burde ske udleveringer til Tyskland.⁴ Det drejede sig i første række om „Landesarchive, die auf dem Boden der Herzogtümer erwachsen und hier zum Teil bis in die Mitte des vorigen Jahrhunderts verblieben waren“, nemlig das Gemeinschaftliche Archiv (= fællesarkivet for de sønderjyske fyrster i senmiddelalderen), Hansborgarkivet fra 16. årh., det fyrstelige Gottorp-arkiv og Glückstadt-kancelliets arkiv. Om Gemeinschaftliches Archiv hedder det her, at det hovedsagelig var „ein deutsches, Dänemark nicht berührendes Archiv.“ M.h.t. Hansborg-arkivet kunne det dog iflg. Richter være tvivlsomt, i hvilket omfang det var „belangreich“ for Slesvig-Holsten. For både Gottorp- og Glückstadt-kancelliets arkiv gjaldt imidlertid, at der her var tale om betrag-

³ Mackeprang: Notat 5/5 1921 (sagen: Dansk-tysk arkivudveksling 1920–1936, Arkivvæsenets arkiv, RA. Hvor intet andet anføres, gælder henvisningerne i det flg. denne sag.). Om Mackeprangs rolle 1921: Undervisn. min. 2 dpt. j.nr. 2064/1930 (RA). I efteråret 1922 betragtede han sig dog som nu værende uden for sagen. – Lokalarkiverne tog man f.s.v. fat på allerede i sommeren 1920, da højskolelærer Poul Bjerger foretog omfattende, men forgæves eftersøgninger i Sønderjylland af de siden 1864 fra Appellationsretten i Flensborg forsvundne gamle slesvigske tingbøger fra 16.–17. årh., som heller ikke sidenhen er kommet tilveje.

⁴ Richter: „Verzeichnis der von Dänemark abzugebenden Archivalien“ okt. 1921, baseret på en indstilling fra ham dat. 30/6 1921 (RA.s fotokopisamling af akter fra Auswärtiges Amt pk. 407, læg 7. Liste over mødedeltagerne i tysk mødereferat dat. 19/10 1921, sst.).

telige mængder af historisk og politisk betydningsfulde arkivalier, som med urette var „zurückbehalten worden“ i København i 1870'erne.

Dernæst omtales melleminstansernes arkiver, hvor det samme måtte formodes at være tilfældet (statholderskabet og den slesvig-holstenske regering i 19. århundrede, den slesvigske overret, diverse fyrstelige arkiver).

Endelig gjaldt hele spørgsmålet foruden en række samlingsarkiver også den københavnske centraladministrations arkivfonds, således Tyske Kancelli og Rentekammeret: „[...] aus beiden Archiven, besonders aus dem ersteren, sind außerordentlich wertvolle und umfangreiche Bestände zurückbehalten worden“ ved arkivafleveringerne i 1870'erne. Desuden lå der slesvig-holstenske sager i arkiverne efter Generaltoldkammeret, Kommercekollegiet, Generalpostdirektionen, „verschiedener Finanz- und Kassenbehörden“ samt i det holstenske ministeriums sekretariat og i den i 1870'erne tilbageholdte del af det slesvigske ministeriums arkiv, osv.

Fra tysk side forelagde man samtidig i København et udkast til en dansk-tysk arkivtraktat om forvaltnings- og historiske akter. Om de historiske stod i udkastets § 5:

„Die Dänische Regierung wird der Deutschen Regierung die noch in dänischem Besitz befindlichen Urkunden, Akten usw., die lediglich oder überwiegend zu Deutschland gehörende Gebiete betreffen und von historischer Bedeutung sind, ausliefern.“

En blandet kommission bestående af to arkivsagkyndige, med fornøden tilsætning af specialister, skulle iflg. udkastets § 6 tage sig af hele arkivkomplekset, det historiske så vel som det forvaltningsmæssige, og så vidt muligt færdiggøre arbejdet i løbet af to år.⁵

Forhandlingerne i København oktober 1921 konstaterede på hovedpunkter uanset den venskabelige atmosfære under samværret en fundamental uenighed mellem deltagerne. Erslev fandt det nytteløst at begynde at debattere udlevering fra dansk side af ældre „Urkunden“, eftersom forhandlingerne herom tilbage i 1870'erne ikke den gang havde ført til enighed. Fra tysk hold ville man imidlertid fastholde, at en ny tingenes tilstand var indtrådt med Versaillestraktaten, og at der nu var tale om en genoptagelse af de i 1876 afbrudte arkivforhandlinger mellem Danmark og Tysk-

⁵ Vorläufiger Entwurf eines Vertrages über Archivalien, dat. 14/10 1921 (Udenrigsmin., RA: H 7 71/90, forhandlinger om udveksling af arkivalier Danmark og Tyskland 1919-1937).

land.⁶ Dette kunne Erslev absolut ikke godtage. Set fra hans standpunkt var 1870'ernes arkivforhandlinger en afsluttet affære, og § 5 i det tyske traktatudkast om de historiske arkivalier var uspiselig: „[...] at art. 5 i sin nuværende affattelse er absolut uantagelig for os, har jeg udtalt med største bestemthed.“⁷

3 Revideret traktatudkast fra dansk side oktober 1921

På dette grundlag udarbejdede det danske udenrigsministerium straks i oktober 1921 et revideret traktatudkast som kompromisforslag. § 5 i det tyske traktatudkast faldt således helt bort, og i stedet opererede det danske udkast efter forslag fra Erslev med en tillægsbestemmelse, der i tysk udformning lød:

„Beide Regierungen sind sich darüber einig, dass die Verteilung von Urkunden und Akten betreffend die vor 1864 zur Dänischen Monarchie gehörenden Herzogtümer, die sich aus den im Jahre 1870 geführten Verhandlungen ergab, nicht in allen Punkten zweckentsprechend war – aus welchem Grunde beiderseits Bereitschaft besteht, in Verhandlungen mit dem Zweck einzutreten, eine für beide Teile befriedigendere Regelung herbeizuführen.“⁸

Det er den tidligere fremsatte tanke om historiske separatforhandlinger mellem de berørte hovedarkiver, Statsarkivet og Rigsarkivet, som her igen dukker op.

Iflg. det danske traktatudkast ville man have tyskerne til under alle omstændigheder at acceptere tilbagelevering til Danmark af historiske akter vedrørende Nordslesvig, som i 1870'erne var blevet udleveret. Det var et punkt, Erslev lagde afgørende vægt på, og som tilsidesatte modpartens opfattelse i en verbalnote fra tysk side af 14. oktober, der ville gøre en sådan tilbagelevering betinget af „befriedigender Erledigung ihrer Wünsche“, altså tyskerne. Midt i al oktober-uenigheden nåede man dog et

⁶ Tysk verbalnote til Udenrigsmin. 14/10 1921 (sst.).

⁷ Erslev til fhv. ktr. chef i Min. f. Sønderj. Anliggender M.J. Hammerich 16/10 1921 (sst.).

⁸ Zusatzprotokoll zum dänisch-deutschen Vertrag über Archivalien, 18/10 1921. Det danske traktatudkast i endelig form er af 22/10 1921.

stykke frem. På tysk hold bøjede man således af m.h.t. Tyske Kancelli (Slesvig-Holsten-Lauenburg'ske Kancelli), hvor Erslev fremholdt at man i 1870'erne en bloc havde udleveret „alle sager lige tilbage til 1750, ene visse grupper undtagne, især forestillingsprotokollerne“, og at den preussiske gesandt den gang udtrykkelig havde anerkendt forestillingsprotokollernes forbliven i Danmark, hvilket nu også Richter under forhandlingerne erkendte som et faktum, der ikke skulle røres ved.⁹

Før dette tidspunkt, 1921, havde ingen – og navnlig ingen uden for Rigsarkivet – noget fuldstændigt overblik over de arkivalier, hvorom der kunne blive rejst krav om udlevering fra Danmark. Der eksisterede ingen trykt totaloversigt over Rigsarkivets indhold svarende til Georg Hilles trykte „Übersicht über die Bestände des Kgl. Staatsarchivs zu Schleswig“ fra år 1900. Noget forelå dog mere eller mindre detailregistreret i tilgængelig form, nemlig de trykte vejledende arkivregistraturer over Rentekammeret, Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet (1892) samt finansarkiverne m.m. (1900). Over Tyske Kancelli m.m., Gottorp-arkivet, Hansborg-arkivet osv. forelå intet trykt. Alene over Gemeinschaftliches Archiv havde man en gammel trykt fortegnelse i N. Falcks „Sammlungen zur näheren Kunde des Vaterlandes“, bd. 3, Altona 1825, som gengav kancellisekretærene J. Mohts og B. Niederstedts arkivfortegnelse fra 1671 over fællesarkivet. Det var derfor særdeles nyttigt, at arkivar F.J. West netop i 1921 i tidsskriftet *Fortid og Nutid* publicerede en „Oversigt over de i Rigsarkivet opbevarede arkivalier vedrørende hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland“, som på 25 sider i store træk redegjorde for de komplicerede arkivforhold, deres historiske baggrund og den aktuelle status. Hermed var der fra dansk side leveret en tilgængelig og ajourført førsteorientering i problemerne.

4 Den tyske verbalnote november 1921

Det arkivpolitiske spil blev efter oktober-forhandlingerne i København genoptaget fra tysk side i form af endnu en verbalnote (af 26. november 1921), der mest af alt virkede som en spand koldt vand i hovedet på modparten, og hvis afsendelse iøvrigt af taktiske grunde forgæves var søgt hindret af

⁹ Erslev til Hammerich 21/10 1921 (Udenrigsmin. anf., RA: H 7 71/90). – Redegørelse for forhandlingerne af Richter til statsarkivgeneraldirektøren, Berlin, dat. Kbh. 20/10 1921 (RA, kopier Ausw. Amt, pk. 323, læg 8).

flere slesvig-holstenske historikere, der som specielt sagkyndige og på foranledning af Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte nu var blevet inddraget i sagen på tysk hold.¹⁰ Noten understregede nemlig på ny det synspunkt, at 1870'ernes forhandlinger om arkivudleveringer fra Danmark aldrig var blevet endegyldigt afsluttet og konstaterede videre, at Danmark åbenbart betragtede tilbagelevering af de historiske akter om Nord-slesvig som en selvfølge uden at agte på Tysklands berettigede krav om udlevering af alt, hvad der vedrørte de tyske dele af de tidligere her-tugdømmer – en henvisning til, at man fra dansk side havde sløjfet § 5 i det tyske arkivtraktat-udkast fra oktober. Tyskland forventede tværtom arkivudleveringer „in einem Umfang [...], der den gerechtfertigten Forderungen der deutschen Wissenschaft und Forschung entspricht“ og understregede, at „für die deutsche Regierung besteht keine vertragsmäßige Verpflichtung, auch nur ein einziges Aktenstück auszuliefern, mag es sich um Verwaltungsakten oder historische Archivalien handeln.“ Kom det alligevel til arkivudleveringer til Danmark, skete det udelukkende „aus freiem Willen und reinem Entgegenkommen.“ Richter havde i en indstilling til Auswärtiges Amt (det tyske udenrigsministerium) 30. juni 1921 betonet, at „es muss mit aller Entschiedenheit und in aller Offenherzigkeit eine Do-ut-des-Politik vertreten werden“ som forhandlingsgrundlag, dvs. en noget-for-noget politik.¹¹

Noten af 26. november imødekom dog Danmark på to punkter: Først og fremmest ved at acceptere det danske udenrigsministeriums traktatudkast fra oktober 1921 som grundlag for de videre drøftelser. Dernæst ved at stille i udsigt, at Tyskland ville respektere dansk tilbageholdelse af arkivalier fra udlevering, hvis de var af særlig betydning for det samlede danske monarkis historie.

¹⁰ Otto Brandt om verbalnoten til Aage Friis 24/12 1921, m. tilføjelse: „So geht es, wenn diese Archivverhandlung von Diplomaten statt von Gelehrten geführt wird!“ (Aage Friis' arkiv, RA). Jfr. Paul v. Hedemann-Heespen til Friis 28/11 s.å. (sst.). – De tyske specialsagkyndige redegjorde for deres taktiske forhandlingsovervejelser i novbr. 1921 i en udtalelse dat. Rendsburg 28/11 1921 (RA, kopier Ausw. Amt, pk. 407, læg 7).

¹¹ Anf. indstilling i note 4. – Verbalnoten 26/11 1921: Udenrigsmin. anf., RA: H 7 71/90.

5 Den danske rigsarkivars skepsis

Erslev var imidlertid „efter den gang, denne sag hidtil har taget [...] noget i tvivl om, hvorvidt man når til noget resultat“,¹² og den Erslev'ske skepsis lyser også igennem hos professor i historie Aage Friis, som i en brevveksling med de slesvig-holstenske historikere Otto Brandt og Paul v. Hedemann-Heespen, der nu som tilforordnede sagkyndige på tysk side kom officielt ind i forhandlingerne, løbende kommenterede arkivspørgsmålet. Friis fandt det vigtigt for sagens videre fremme, at tyskerne ville tage „et praktisk udgangspunkt og ikke hænge sig i teorier eller formaliteter, hvad jeg efter sagens hidtidige forløb har næret nogen ængstelse for.“ Der måtte resignation til – hos begge parter. Der var behov for „en virkelig overlegen behandling, hvor man fra begge sider opgiver det forudfattede forsæt at rage de flest mulige beskrevne ark til sig.“¹³ Også blandt de slesvig-holstenske historikere var der, som nævnt, betænkeligheder ved den tyske note af 26. november, og de fik efterhånden følgeskab af Richter, som i et brev til Erslev 10. december 1921 opfordrede til gensidig imødekommenhed og gerne ville have konkrete i stedet for teoretiske og principielle drøftelser: „[...] solche Erörterungen bleiben doch unfruchtbar und führen auseinander statt zusammen.“ Det, man burde tilstræbe, var uforbindende forhandlinger uden om det politiske apparat. Hvis historikerne først satte sig sammen uden politikernes, administrationens eller pressens indblanding, skulle der være gode chancer for en løsning.¹⁴ Aage Friis tilskyndede også til sådanne uformelle forhandlinger og pegede overfor de tyske historikere på, at disse „vil have den uhyre fordel at forhandle med en mand, der er enestående i retning af overlegen klarhed og fordomsfrihed“, nemlig rigsarkivar Kr. Erslev.¹⁵

¹² Erslev til Richter 21/12 1921.

¹³ Friis til Hedemann-H. 9/11 1921 (F.s arkiv). – Friis var ikke officielt involveret i forhandlingerne, men i nær kontakt til Erslev, Hedemann-H. og O. Brandt. „Jeg får hverken direkte eller indirekte med forhandlingerne at gøre – flere kokke fordærver ofte maden.“ (F. til Brandt 14/11 1921, sst.)

¹⁴ Hammerich kunne allerede 14/11 1921 meddele Erslev, på basis af diplomatudsagn, at Tyskland nok ville foretrække separatforhandlinger om de historiske akter, altså uafhængig af forhandlinger om en senere arkivtraktat vedr. de rent administrative akter.

¹⁵ Friis til Brandt 20/12 1921 (F.s arkiv). Jfr. Friis i anf. brev til Hedemann-H. 9/11 s.å.

Erslev mente for sit vedkommende i det hele nok, som han skrev til Udenrigsministeriet, „at vi i denne sag bør lade de andre komme til os og ikke selv vise os for ivrige“,¹⁶ men greb dog til overfor Richters udspil ved at erklære over for ham 21. december, at „hvis man fra Deres side ønsker en genoptagelse af de uforbindende personlige forhandlinger, som vi har ført indbyrdes, skal jeg være villig til at efterkomme ønsket.“ Han opridsede i januar 1922 i et notat selv situationen som følger:

„Praktisk står det jo således, at vi ikke har traktatmæssig krav på at få noget udleveret, og det er derfor ret sandsynligt, at Tyskland ikke vil give os noget uden at få noget til gengæld. Det, der i øjeblikket ligger for er her en løfteparagraf om at søge opnået en for begge landes videnskab mere tilfredsstillende fordeling af arkivalierne end den af afleveringerne i 70'erne fremgæede.“¹⁷

I overensstemmelse med Erslevs vurdering af situationen svarede Udenrigsministeriet i januar 1922 på den tyske note fra november: En slutprotokol burde indføjes i en kommende dansk-tysk arkivtraktat om, at begge landes regeringer erklærede sig villig til „at lade fagmænd fra de 2 lande indtræde i forhandlingerne om udveksling af arkivalier med det mål at opnå en for begge parter mere tilfredsstillende løsning“, hvilket man fra tysk side efterfølgende accepterede i februar 1922. Iøvrigt opretholdt det danske udenrigsministerium i sit udspil januar 1922 det synspunkt, at der ikke ville blive tale om en art genoptagelse af de forlængst afsluttede arkivforhandlinger i 1870'erne, og udtalte dertil en forventning om, at Tyskland nu „uden derfor at opstille særlige betingelser“ ville gå med til udlevering af de nordslesvigske akter. Fra dansk hold kunne man navnlig tænke sig at aflevere „en del gamle holstenske dokumenter“ til Tyskland, hvorom Erslev udtalte til en repræsentant for Udenrigsministeriet, at disse ville være så værdifulde for tyskerne, „at vi som kompensation sikkert kunne få alt, hvad vi måtte ønske.“¹⁸

¹⁶ Erslev til Udenrigsmin. 19/12 1921 (RA: H 7 71/90).

¹⁷ Notat 19/1 1922.

¹⁸ Referat dat. 18/1 1922 (RA: H 7 71/90).

6 Erslevs forslag til udleveringsprogram november-december 1921

Sideløbende med de uformelle sonderinger og de mere officielle kontakter havde Erslev nemlig arbejdet på et konkret modforslag til Richters udleveringsprogram fra oktober 1921. Der var tale om en præcisering af synspunkter, han havde gjort gældende mundtligt overfor Richter under de uofficielle drøftelser i oktober. Erslev fremsatte nu sine modforslag i skriftlig form, og i formen uforbindende, over for Richter i løbet af november-december 1921. Erslev slog fast, at de nordslesvigske historiske akter, som var udleveret til Statsarkivet i Slesvig efter 1864 og rakte tilbage til 18. århundrede, skulle tilbagegives til Danmark, og endvidere, som et kardinalpunkt, at Tyske Kancellis Patenten og Inländische Registrante (to sæt indbyrdes afvigende kopibøger) 1730–1770 også burde udleveres fra Tyskland, hvor de havde befundet sig i Statsarkivet i Slesvig siden 1870'erne.¹⁹ Patenten omfattede, bemærkede Erslev, oven i købet tillige Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling og ikke blot hertugdømmerne. Til gengæld ville han være indstillet på at afgive mere, end han forventede at modtage, i erkendelse af at en 100 % tilfredsstillende løsning af arkivmellemværendet aldrig ville kunne realiseres:

„Hier muss man darauf vorbereitet sein, Resignation zu üben; ich A. habe indessen den Eindruck, dass die Erwartungen der schleswig-holsteinischen Forscher so hoch gespannt sind, dass selbst ein Entgegenkommen, das nach unserer Auffassung sehr weitgehend wäre, sie nicht befriedigen würde.“

Det var, forekom det ham, i sig selv en besynderlig tanke, at Nordslesvigs generhvervelse skulle medføre store arkivafleveringer fra Danmark, sådan som nogen åbenbart forestillede sig.

Som modydelse for tilbagegivelsen af de nordslesvigske arkivalier og Tyske Kancellis Patenten og Inländische Registrante tilbød Erslev først og fremmest udlevering fra Danmark af det gamle hertugelige Gottorp-arkiv, hvoraf hovedparten stadig befandt sig i København siden 18. århundrede,

¹⁹ Rigsarkivar V.A. Secher havde før verdenskrigen som en art erstatning for disse protokoller ladet tage afskrifter til Rigsarkivet af et sæt ekstrakter af protokollerne 1730–1783/85 i Statsarkivet i Slesvig.

mens resten nu lå i Statsarkivet i Slesvig. Han opgjorde Rigsarkivets beholdning af Gottorp-arkivet til ca. 1000 arkivpakker og 550 pergamenter og tog i den forbindelse et noget uklart formuleret forbehold ang. territoriale kriterier som grundlag for en udlevering. Dertil ville Erslev som udleveringsobjekt fra dansk side føje Plön-arkivet og muligvis dele af Gemeinschaftliches Archiv, om end man i Rigsarkivet „meget nødig (vil) give afkald på dette smukke og værdifulde arkiv.“ Blev der imidlertid tale om (dele af) Gemeinschaftliches Archiv, måtte Danmark kunne gøre krav på mere end udlevering fra Tyskland af de nordslesvigske lokalakter, „hvis historiske betydning står i omvendt forhold til deres masse (!)“, og tillige lægge billet ind på at modtage „måske nogle sager fra Minist. for Slesvig, hvis styrelse af Slesvig i tiden mellem de to krige jo nok vil interessere dansk forskning“ – en beskeden formulering, tør man vist sige. Mens altså Gottorp-arkivet og Gemeinschaftliches Archiv kunne komme på tale, ville Erslev tilbageholde Hansborg-arkivet og de ældre Glücksborg-arkiver i Rigsarkivet. Han præciserede overfor Richter som sit helt overordnede synspunkt, at han ikke var indstillet på at udlevere akter fra centraladministrationen, som kunne belyse, hvorledes danske konger havde regeret hertugdømmerne gennem tiderne. Dertil henstillede Erslev nu, at man lod akter af ren lokalhistorisk karakter bero, hvor de nu befandt sig, hhv. nord eller syd for den nye grænsedragning af 1920. De var under alle omstændigheder af lige stor interesse for danske og tyske historikere.²⁰

7 De officielle forhandlinger genoptages marts 1922

Januar 1922 var man via disse Erslev'ske kontakter til Richter nået så vidt, at der fra officiel tysk side blev anmodet om nærmere drøftelser i form af en separatforhandling. Heri skulle som tyske repræsentanter ud over Richter deltage historikerne Otto Brandt, Paul v. Hedemann-Heespen og Landesbibliothekar i Kiel Volquart Pauls.²¹ Brandt, der på det tidspunkt var privatdocent ved Kiels universitet, så med levende interesse frem til at være med. Han var just da meget optaget af Danmark, var netop blevet dansk forlovet og havde i efteråret 1922 studeret i København med henblik på

²⁰ Erslev til Richter 16/11 og 21/12 1921.

²¹ Erslev til Udenrigsmin. 1/2 1922 (RA: H 7 71/90).

udarbejdelsen af sin store bog „Geistesleben und Politik in Schleswig-Holstein um die Wende des 18. Jahrhunderts.“ Under sit ophold her havde han knyttet nærmere personlig kontakt til Aage Friis, hvem han tiltroede en afgørende indflydelse på Erslev i arkivsagen. Brandt udtalte, at „der gute Wille ist auf beiden Seiten durchaus vorhanden, und so wird gewiss ein Einverständnis zu erreichen sein.“ Som sydtysker mente han desuden at kunne deltage helt fordomsfrit i forhandlingerne. Godsejer i Holsten (Deutsch-Nienhof) Hedemann-Heespen, der førte en uafhængig tilværelse, og hvis forskersjæl brændte for hertugdømmernes ældre historie, så som Brandt frem til positive drøftelser uden at forklejne vanskelighederne ved, hvad der forestod. Han fandt det dog et hovedproblem, at Erslev insisterede på at få udleveret de nordslesvigske historiske akter, før der kunne tænkes på modydelser fra dansk side.²²

Parterne krydsede klinger ved en række møder i København i begyndelsen af marts 1922, hvor Erslev under drøftelserne blev sekunderet af arkivarerne i Rigsarkivet Laust Laursen og William Christensen. At tilkalde historikere uden for Rigsarkivet til deltagelse i samtalerne på dansk side anså han udtrykkeligt for ganske uformødent.²³ Det blev ikke til det gennembrud i forhandlingerne, som vel begge hold ellers havde forventet. Erslev understregede, at udleveringer fra Danmark ene og alene ville kunne begrundes med rent videnskabelige hensyn og stod fast på kravet om udlevering af de nordslesvigske historiske lokalakter, i hovedsagen omfattende perioden efter 1750, som „en simpel følge af den skete landafståelse.“ Også Patenten og Rescripte måtte han fremdeles forlange at modtage. Til gengæld for at afstå Gottorp-arkivet og dele af Gemeinschaftliches Archiv m.m. – dog m.h.t. Gemeinschaftliches Archiv under forudsætning af, at alt materiale af almindelig politisk karakter heri forblev i Danmark – foruden en mængde holstenske regnskabsarkivalier samt adskillige dokumenter på pergament, ville han nu gøre krav på at få udleveret de omfattende dele af Slesvigsk Ministeriums arkiv – bortset fra sydslesvigske lokalsager – som pr. 1922 befandt sig i Statsarkivet i Slesvig og som var blevet udleveret hertil efter krigen 1864. Begrundelsen for dette helt nye forlangende fra Erslevs side var dels de omfattende danske arkivafleveringer, som han ellers kunne

²² Tysk verbalnote til Udenrigsmin. 17/1 1922 (kopi).

²³ Hedemann-H. til Friis 28/11 1921 og nytår 1921/22. Brandt til F. 3/12 1921 og 2/2 1923 (F.s arkiv). – Brandts opfattelse af F.s indflydelse: Referat af internt delegationsmøde i Ausw. Amt, Berlin, 6/1 1922 (Ausw. Amt pk. 407).

stille i udsigt, dels at det slesvigske ministeriums arkiv repræsenterede „et netop for Danmark interessant overgangsstadium, et forsøg på at regere Slesvig som et land midt imellem det rent tyske Holsten og kongeriget“, hvilket iflg. Erslev berettigede at samle hele arkivet i det danske rigsarkiv.²⁴

Det var noget ganske andet end „nogle sager“ fra Slesvigske Ministeriums arkiv, som Erslev havde nævnt i brevene til Richter i efteråret 1921, og for de tyske forhandlere kom hans krav om det slesvigske ministerielle arkiv naturligt nok som en overraskelse, som de ikke kunne tage bestemt stilling til under møderne. Med hensyn til Patenten og Rescripte 1730–1770 ville de heller ikke nu give bindende tilsagn, om end de var villige til at overveje en udlevering. Den egentlige knast i forhandlingerne var imidlertid spørgsmålet om „sagerne vedrørende Sydslesvig“ (i Rigsarkivet, uden nærmere specifikation), om hvilke Erslev præciserede, at man ikke fra dansk side kunne acceptere, at de skulle samles i Tyskland, „idet den historiske udvikling i disse egne har lige så stor betydning for dansk historisk forskning som for tysk.“ Heroverfor meldte tyskerne tilbage efter møderne i form af et udkast til en fælles noteudveksling om de udestående arkivspørgsmål, at man var parat til at udlevere de nordslesvigske historiske lokalakter fra tiden før 1864 „wenn von Dänemark die allein oder überwiegend auf das Herzogtum Holstein und auf die bei Preußen verbliebenen Teile des Herzogtums Schleswig bezüglichen Dokumente, soweit sie noch in dänischem Besitz sich befinden, an Deutschland herausgegeben werden.“ Dette tyske udspil afviste Erslev omgående mundtligt og skriftligt overfor både Udenrigsministeriet og Undervisningsministeriet som „ganske uantageligt for os“ når bortses fra de holstenske arkivalier.²⁵

8 Udvekslingsspørgsmålet i hårdknude

Så vidt hovedspørgsmålene. Man stod tilsyneladende ganske langt fra hinanden, da drøftelserne i København sluttede, og man måtte forudse yderligere lange og besværlige forhandlinger. Nogle af vanskelighederne kom

²⁴ Erslev: „Program“ dat. 7/3 1922. – I skrivelse af 2/10 1923 til Underv.min. kommenterer E. disse forhandlinger nærmere (Underv.min. 2. dpt. anf. 2064/1930).

²⁵ De tyske synspunkter under forhandlingerne marts 1922: Notat af Hedemann-H. dat. 7/3 1922. – Tysk udat. udkast til noteudveksling om de historiske arkivalier. – Erslev til Udenrigsmin. 14/3 1922 (RA: H 7 71/90).

måske også af, at deltagerne ikke alle havde fælles faglig og professionel baggrund. For sit eget vedkommende erklærede Hedemann-Heespen privat overfor Aage Friis, at „ich fürchte, ich bin zu respectlos gegen das retrospective Princip der Provenienz – alles Schöpferische ist revolutionär, folglich bin auch ich es“, og videre, at han selv var „ein Fanatiker der Gegenseitigkeit.“ Hedemann-Heespen svingede fra stærk beundring af Erslev over til en mere kritisk holdning overfor ham efterhånden som forhandlingerne skred frem og fandt også, at især arkivar Laursen havde været en besværlig modpart under samtalerne, vist fordi Laursen her meget stærkt fremhævede Gottorp-arkivets værdi for tyskerne – han har vel dermed sikkert håbet at kunne dæmme op for videre tyske udleveringskrav. Men i det hele mente Hedemann-Heespen, at der under drøftelserne havde været for meget studeprangeri med i spillet og at både Richter og Erslev ved deres forhandlingsfacon blot vanskeliggjorde det videre forløb.²⁶

Som et plus kunne de tyske forhandlere notere, at de under besøget i København for første gang havde haft lejlighed til at gøre sig bekendt med Rigsarkivets utrykte arkivregistraturer over de relevante arkivfonds. Richter erindrede nogle år senere, at man ved den lejlighed havde sagt til ham: „Sehen können Sie alles, aber ob Sie es bekommen, ist eine andere Frage.“

Marts 1922 bragte afklaring på ét punkt: Problemet om de nordslesvigske forvaltningsakter. Herom kunne Tyskland og Danmark træffe nærmere aftale ved traktat af 10. april 1922, hvis nærmere indhold og følgevirkninger ikke skal omtales her. M.h.t. det tyske forslag om fælles noteudveksling angående de historiske arkivalier gled det af Erslev afviste afsnit i det tyske udkast helt ud, og man nøjedes med i en officiel dansk-tysk noteudveksling af 10. april 1922 at bekræfte regeringernes enighed om fremdeles at lade fagfolk føre de videre forhandlinger om „en for den danske og tyske videnskab mere tilfredsstillende fordeling af de hertugdømmerne Slesvig og Holsten vedrørende historiske dokumenter.“ Altså var man i realiteten foreløbig lige vidt, og alle udsagn fra begge sider om den gode viljes tilstede-

²⁶ Hedemann-H. i breve til Friis 5/3, 12/3 og 29/3 1922 (F.s arkiv). I det sidst anførte brev hedder det: „Richter [...], aber das Do ut des (a), das er und Dr. Laursen, auch endlich Herr Reichsarchivar Erslev aufstellen, und das, wie Sie wissen, mir so antipathisch ist, wird noch große Schwierigkeiten und eine Art Wettfordern bringen, das schwer zu überwinden ist, wo es erst einmal eingesetzt hat.“ (a): Do ut des = jeg giver for at du skal give.

værelse²⁷ kunne ikke overskygge det faktum, som Hedemann-Heespen udtrykte i et privatbrev til Aage Friis 12. marts 1922: „Unsere Verhandlungen werden im Einzelnen ja noch sehr, sehr schwierig werden; es werden viel Arbeit, viel Verstehen, viel Wohlwollen nötig sein, sie zum Erfolge zu führen.“

9 Delegationerne til nye forhandlinger sammensættes

Parterne trådte nu vande i nogen tid, og måneder gik hen med at ordne formaliteter. Juni 1922 forelå det officielt, at Erslev skulle være den danske regerings kommissær under de videre forhandlinger om de historiske arkivalier, bistået af Laursen og William Christensen som sagkyndige medhjælpere, lige som det fra dansk side forudsattes, at forhandlingerne om såvel de administrative som de historiske akter ville resultere i udkast til et samlet traktatkompleks, der til sin tid skulle forelægges rigsdagen til godkendelse.²⁸

Tyskerne havde vanskeligere ved at få sammensat en delegation. Sommeren 1922 meddelte de, på baggrund af et samtidigt internt opgør i den slesvig-holstenske historikerverden, at Hedemann-Heespen ikke længere skulle deltage, men ændrede nogle måneder efter standpunkt, så han igen kom ind. Til gengæld blev planer om at få Landesbibliothekar i Kiel dr. Pauls og statsarkivar i Slesvig dr. Stephan med som officielle repræsentanter opgivet. Den tyske forhandlingsdelegation kom endelig i vinteren 1923 foruden Hedemann-Heespen til at bestå af Richter som delegationsleder (regerings-kommissær) med professor i teologi O. Scheel, der var bosat i Tübingen, som „Sondersachverständiger“ (han afløste sidenhen Hedemann-Heespen i delegationen), hvortil – på initiativ af Richter – yderligere kom Brandt og nu alligevel igen Pauls som „Sachverständige“. Alt imens var Statsarkivet i Slesvig ved at blive overflyttet herfra til Kiel, hvad der i praksis beslaglagde Richters (og hans arkivkollegers) fulde arbejdskraft i vinteren 1922/23.

²⁷ Stærkt understreget af Aage Friis i en tale ved en privat sammenkomst i sit hjem for den tyske delegation 5/3 1922, hvor det bl.a. hedder, at det ikke ville være af mangel på god vilje på begge sider, men grundet på selve de forviklede arkivforhold, hvis forhandlingerne strandede (F.s arkiv).

²⁸ Udenrigsmin. til Underv.min. 29/4 1922 (Underv.min. anf. 2064/1930). – Underv.min. til Erslev 24/6 1922.

Da alt dette efterhånden var ved at komme på plads, kunne det danske udenrigsministerium omsider i januar 1923 opfordre Erslev til at tage officiel kontakt til Richter om en genoptagelse af drøftelserne.²⁹ Dette førte i begyndelsen af april 1923 til møder i Kiel mellem Erslev og Laursen på den ene, Richter, Scheel, Brandt og Pauls på den anden side. William Christensen deltog ikke p.g.r.a. sygdom, og heller ikke Hedemann-Heespen synes at være mødt op.

10 Forhandlingerne i Kiel april 1923 – et tilsyneladende gennembrud

Det kom tilsyneladende i Kiel til et gennembrud: Erslev fik løfte om udlevering af størsteparten af Slesvigsk Ministeriums arkiv. På dansk side var man på forhånd underhånden orienteret om, at tyskerne nok var villige til en udlevering,³⁰ så Erslev kunne fra starten roligt presse på hvad dette punkt angår i bevidstheden om, at de ville bøje sig:

„Ved de nu genoptagne forhandlinger begyndte man vel fra tysk side med at udtale, at det var umuligt at efterkomme det sidste krav (ang. Slesv. Min.s arkiv), men efter et par dages forhandlinger gav man sig, idet jeg dog gav afkald på visse af ministeriets sager om ejendomsforhold o.lign., som endnu kunne have praktisk betydning.“³¹

M.h.t. protokolmaterialet i arkivet vedtog man en deling, således at det danske rigsarkiv skulle modtage de for arkivets benyttelse uundværlige journaler, hvorimod kopibøgerne – „die für Dänemark weniger wichtig erscheinen“ – skulle forblive i Statsarkivet i Kiel. I København måtte man så i stedet for kopibøgerne klare sig med koncepterne til de udgående skrivelser, der befandt sig i journalsagerne.³²

Men også andre danske ønsker blev indfriet ved samme lejlighed. Foruden at Rigsarkivet skulle have overdraget „die großen Massen nordschles-

²⁹ Udenrigsmin. til Underv.min. 20/1 1923 (anf. 2064/1930).

³⁰ Brandt til Friis 12/3 1923 (F.s arkiv).

³¹ Erslev til Underv.min. 26/5 1923.

³² Erklæring om forhandlingerne i Kiel, affattet på tysk og underskrevet af de respektive forhandlere 4/4 1923 (Underv.min. anf. 2064/1930).

wiger Archivalien“ af historisk karakter, som Erslev konstant havde gjort krav på, og som senere skulle komme til at udgøre en grundstamme i landsarkivet for de sønderjyske landsdele i Åbenrå, lykkedes det også at få gennemtruffet udleveringen af Tyske Kancellis Patenten og Rescripte 1730–1770. Det sidste skete ikke uden beklagelse fra tysk side; Richter undlod ikke her at konstatere et brud på proveniensprincippet: „Dabei ist man sich auf deutscher Seite völlig bewusst, dass dadurch die archivalischen Zusammenhänge in den Beständen der deutschen Kanzlei gestört [...] werden“, hvortil rigtignok er at sige, at proveniensprincippet jo i forvejen for længst var fraveget ved amputeringen af kancelliarkivet som følge af udleveringer til Slesvig fra Gehejmearkivet i 1870'erne.³³ Og hvad angår Slesvigsk Ministerium, accepterede man jo 1923 også rask væk brud på proveniensprincippet.

Hele denne gevinst for Rigsarkivet ved Kielforhandlingerne i april 1923 måtte naturligvis udlignes ved modydelse til Statsarkivet i Kiel. I den på tysk affattede erklæring af 4. april, der med deltagernes underskrifter opsummerer Kielforhandlingernes vedtagelser angående det videre forhandlingsgrundlag parterne imellem, hedder det da også, at man på tysk hold forventede vidtgående imødekommenhed over for tyske ønsker, specielt hvad udlevering fra Gemeinschaftliches Archiv angik, „sodass das deutsche Forschungsinteresse besser befriedigt wird, als die bisherige allgemeinen Erörterungen und Erklärungen erwarten lassen.“³⁴ Konkret stillede Erslev navnlig i udsigt, at Rigsarkivets beholdninger af holstensk historisk regnskabsmateriale skulle overgå til Kiel, og derudover rummer den fælles mødeerklæring af 4. april bl.a. følgende passus: „Auf deutscher Seite wird anerkannt, dass von dänischer Seite das Gottorf'sche Archiv, sowohl die Urkunden wie die Akten, im Ganzen [...] ausgehändigt werden soll.“

I betragtning af Erslevs og Laursens underskrifter på erklæringen fastholdt Richter sidenhen, at danskerne hermed havde forpligtet sig til en to-

³³ Richter til Erslev 12/3 1923. – Landesarchiv Schleswig-Holstein, Veröffentlichungen nr. 9, Findbuch des Bestandes Abt. 65. 1, Deutsche Kanzlei zu Kopenhagen bis 1730, von Konrad Wenn (Slesvig 1981) oplyser bestanden af de afgivne arkivalier i 1870'erne.

³⁴ Hvad angår specielt Gemeinschaftl. Archiv havde Hedemann-H. tidligere i et internt tysk møde i Ausw. Amt 6/1 1922 udtalt, at „die Dänen werden allerdings die gesamtstaatlichen Archivalien nicht herausgeben wollen. Man muss sie also darüber aufklären, dass damals kein Gesamtstaat im eigentlichen Sinne bestand und dass diese Archivalien dennoch als lokal-provinziell zu betrachten sind“ og altså burde udleveres in toto til Tyskland (RA, Ausw. Amt pk. 407).

tal udlevering af Gottorp-arkivet.³⁵ Erslev protesterede imidlertid overfor Richters opfattelse: I erklæringens slutafsnit hedder det nemlig, at den danske modpart „bestrebt sein will, den deutschen Forschungsinteressen großes Entgegenkommen zu beweisen, dass man aber doch prinzipiell an den von dänischer Seite früher aufgestellten allgemeinen Grundsätzen festhalten muss.“³⁶ Hvad der lå i det danske forbehold, var den tidligere fremsatte danske opfattelse, at alt arkivmateriale vedrørende Slesvig så vidt muligt skulle forblive i Rigsarkivet, og kun det holstenske udleveres totalt. Gottorp- og Gemeinschaftliches Archiv omfattede begge hertugdømmer. Den danske opfattelse forudsatte således partering af arkiverne. Tyskerne kunne heroverfor understrege et forskningsmæssigt aspekt og dertil konstatere et brud på proveniensprincippet³⁷ og mere end det: Erslev begik efter tysk opfattelse simpelthen løftebrud ved i sommeren og efteråret 1923 at afvise udlevering af hele Gottorp-arkivet, hvilket han ellers tidligere havde stillet i udsigt, lige som de tyske forhandlere bl.a. også ud fra hans mundtlige udtalelser under Kielmødet havde fået opfattelsen af, at han ville være indstillet på at følge deres ønsker. Erslevs efterfølgende afvisende holdning, som man mente kunne skyldes påvirkning i negativ retning fra Laurssen og William Christensen,³⁸ fremkaldte nu frustration og vrede i Kiel. Som Hedemann-Heespen formulerede det i et privatbrev til Aage Friis oktober 1923: „Bekommen wir nicht das Gottorf-Archiv ganz [...], so lohnt es sich meiner Ansicht nach nicht, auch nur noch 10 Minuten auf die ganzen Archivtauschverhandlungen zu verwenden.“³⁹

³⁵ Richter til Erslev 13/9 og 31/10 1923; jfr. „Beschluss“, underskrevet af de tyske forhandlere i Kiel 28/8 1923 (Underv.min. anf. 2064/1930).

³⁶ Erslev til Richter 31/7, 25/8 og 7/9 1923.

³⁷ (Den tyske delegation) „nicht versteht, aus welchen archivalischen Erwägungen man ein so natürlich gewachsenes und in sich geschlossenes Archiv (Gottorp-arkivet) getrennt halten soll.“ (Richter i anf. brev til Erslev 31/10 1923.)

³⁸ Brandt til Friis, dat. Heidelberg 6/9 og 29/9 1923 (F.s arkiv). Brandt taler heri om L. og WC.s „Ehrgeiz“ og „Besitzerfreude“.

³⁹ Hedemann-H. til Friis 25/10 1923, jfr. Brandt til F. 27/10 s.å. (F.s arkiv). – Den løbende uofficielle kontakt mellem F. og tyske delegationsmedlemmer var naturligvis nyttig nok ved bl.a. at holde Erslev velorienteret om udviklingen i de tyske synspunkter, men Erslev nægtede iøvrigt „på anden hånd og privatim“ at føre arkivforhandlinger via Friis, som han udtrykker det i en påtegning septbr. 1923 på et brev fra Brandt til Friis 6/9 1923, der af denne blev videreeksponeret til gennemsyn hos Erslev. Måske har Erslev med sin påtegning til Friis på dette brev også villet give F. et varsko om at blande sig uden om forhandlingerne. – F.s interesse for arkivforhandlingerne hænger bl.a. sammen med, at han aspirerede til rigsarkivarposten efter Erslev.

11 Forhandlingssammenbrud?

Efter at Richter gennem nogen tid i efteråret 1923 resultatløst havde fogotorf-arkivrhandlet skriftligt med Erslev, rådslog den tyske arkivdelegation internt i oktober i Kiel og nåede frem til, at der ikke var udsigt til nogen positiv udgang på de dansk-tyske arkivforhandlinger, idet man nemlig med Richters ord til Erslev i en skrivelse 31. Oktober 1923

„[...] glaubt feststellen zu dürfen, dass bisher die Voraussetzung bestand, das Gottorf-Archiv als Ganzes auszutauschen, mit Ausnahme der nordschleswigschen Lokalsachen. Die Erinnerung an mündliche Erklärungen sowie an den Wortlaut des Protokolls vom 4. April hat in der deutschen Kommission die Annahme geweckt, dass die Aushändigung des Gottorf-Archivs als Ganzes nach Kiel, mit Ausnahme der oben erwähnten Lokalsachen, außer Frage stehe.“⁴⁰

Vi kan idag ikke vide, hvad Erslev måtte have sagt på Kielmødet i foråret 1923. Men han har åbenbart efterhånden selv følt, at han uanset sine afsluttende generelle forbehold i Kielerklæringen af 4. april havde begået en dumhed ved at medunderskrive dens præcise formuleringer om en totaludlevering af Gottorp-arkivet. Erkendelsen af at have begået en bommert her ligger tydeligvis bag en udtalelse fra ham 25. september til Richter om, at „jeg skal dog indrømme, at De med nogen ret kan pege på protokollen for forhandlingen 4. april, idet det her refereres, at man fra dansk side har tilbudt Gottorperarkivet ‚im Ganzen‘.“ Så tilføjer Erslev ganske vist, at „det må jo erindres, at det står i den del af protokollen, der er affattet af Dem, og at vi tog et almindeligt forbehold om at måtte fastholde de tidligere fra vor side opstillede grundsætninger“ i slutningen af erklæringen. Men skaden var altså sket.

Efter modtagelsen af Richters brev af 31. oktober stod valget i København mellem en afbrydelse af videre forhandling som udsigtsløs eller indrømmelser til modparten for at komme frem til et positivt slutresultat. Erslev har næppe i forvejen gjort regning på den drastiske tyske reaktion: Over for Undervisningsministeriet fremholdt han 2. oktober, at tyskerne nok ville trække i land igen.⁴¹ Nu, stillet overfor et ultimativt enten-eller, foretog Erslev et af disse pludselige omsving, som er så karakteristisk for

⁴⁰ Richter til Erslev 31/10 1923.

ham som rigsarkivar, når han havnede i en presset situation. Om han har været under ministeriel påvirkning, som situationen lå f. eks via en underhåndskontakt til Undervisningsministeriet efter modtagelsen af Richters brev af 31. oktober, men det er heller ikke en nødvendig forudsætning for hans ændrede holdning i sagen. Den kan simpelthen forklares ved, at han ikke har villet eller turdet påtage sig ansvaret for et sammenbrud af flere års arbejde på at løse det dansk-tyske arkivproblem.

12 Erslevs tilbagetog

I et svar til Richter 16. november 1923 strakte han gevær: Rigsarkivet ville nu være villigt til at udlevere alt sydslesvigsk i Gottorp-arkivet fra perioden efter 1544 (året for delingen under Christian 3. af hertugdømmerne mellem kongen og hans brødre, med etableringen af Gottorp-arkivet til følge) „fordi – ja en rationel motivering formår jeg ikke at give, altså fordi vi ønsker at vise den størst mulige imødekommenhed – resultatet er altså, at vi for tiden efter 1544 fuldt imødekommer Deres ønske.“⁴²

I et åbenlyst forsøg på at sløre tilbagetøget mest muligt kom Erslev her med en forklaring om, at „ved Gottorper-arkivet har der jo hidtil kun været talt om pergamenterne, men til yderligere klarhed har vi nu også set nærmere på papirerne. Det drejer sig om store masser, o. 800 pakker og bind. Hvad vi af dem mener at måtte holde tilbage, er yderst lidt“ (fremh. min), som om det hidtil ikke havde angået Gottorp-arkivet in toto. Richter undlod klogeligt overfor Erslev nærmere at kommentere denne ejendommelige udtalelse.

Kun med hensyn til Gemeinschaftliches Archiv ville Erslev fremdeles opretholde sit tidligere standpunkt. Intet under, at Richter 10. december 1923 kunne kvittere overfor Erslev med en tak for hans „sehr geschätzte

⁴¹ Erslev til Undervisn.min. 2/10 1923 (anf. 2064/1930). Formuleringen i skrivelsen udtrykker, at Erslev ikke ville give yderligere indrømmelser: „Man kan således i øjeblikket ikke sige noget sikkert om, hvorvidt man vil nå til en tilfredsstillende afslutning af forhandlingerne om de historiske arkivalier. Da de sager som vi er villige til at afgive, har så overordentlig betydning for Slesvig-Holstens landshistorie, formoder jeg dog, at man sluttelig fra tysk side vil finde sig i, at man ikke kan få alle sine ønsker opfyldt.“ – Jfr. at E. 25/9 skrev til Richter, at „det dog måske var anbefalelsesværdigt at tænke mere på det, der kan fås, end på hvad man yderligere kunne ønske.“

⁴² Erslev til Richter 16/11 1923.

Zuschrift“ og i øvrigt i sit svar holde sig til en lang række detailspørgsmål om enkeltdokumenter – hovedproblemerne var i virkeligheden løst, Erslev havde på et kardinalpunkt opgivet sit forsøg på at føre arkivalisk Eiderpolitik. Hans totale omsving i sagen må være kommet som en bombe for Aage Friis, der endnu ved månedsskiftet oktober-november i privatbreve til Hedemann-Heespen og Brandt utvetydigt fastslog, at grænsen for yderligere danske indrømmelser nu var nået,⁴³ og antagelig har heller ikke Laursen og Will. Christensen været tilfredse med deres chefs nye dispositioner.

Det hedder i et brev fra Erslev til Scheel året efter, at „jeg (kan) godt betro Dem, at mine to medforhandlere aldrig har været varme for løsningen, og at de nu med tørre tårer ville se på, at den gik itu.“⁴⁴ Men som landet lå ved nytår 1923/24 pegede alt mod en snarlig dansk-tysk ordning. Endnu en gang mødtes parterne, denne gang i København i dagene 19.–22. marts 1924, hvor man enedes om en fællesindstilling til de to regeringer, og „ved mødets slutning udtalte man fra begge sider glæde over, at de langvarige forhandlinger havde ført til et resultat“, underskrevet af Erslev og Laursen, hhvs. Richter, Scheel, Pauls og Brandt (Will. Christensen var på ny sygemeldt).

13 Den fælles indstilling fra marts 1924

Den fælles indstilling fra marts 1924 konfirmerede i hovedsagen Kielerklæringen fra april 1923: Statsarkivet i Kiel ville til det danske rigsarkiv afgive 1) „die Lokalakten für die jüngst abgetretenen nordschleswigschen Gebietsteile“, 2) Patenten og Rescripte 1730–1770 fra Tyske Kancellis arkiv, 3) Slesvigsk Ministeriums arkiv 1852–1864 (fraregnet nogle undtagelser, efter nærmere aftale), samt 4) en række dokumenter og akter efter (senere) særlig overenskomst. Til gengæld ville Rigsarkivet udlevere 1) „aus dem Gemeinschaftlichen Archiv teils die Urkunden und Akten, die vor 1460 liegen, mit gewissen Ausnahmen nach Vereinbarung [...], teils gewisse Urkunden und Akten aus der späteren Zeit nach besonderer Vereinbarung“, 2) Gottorp-arkivet, „doch mit gewissen Ausnahmen nach Vereinbarung“ (dvs. bl.a. arkivalier vedr. de gamle gottorpske områder i Nordslesvig,

⁴³ Breve 27/10 og 1/11 1923 (kopfer i F.s arkiv).

⁴⁴ Erslev til Scheel 7/3 1925.

Åbenrå, Løgumkloster og Tønder amter foruden de pågældende købstæder og Løgumkloster flække), 3) nogle fyrstelige arkiver – Plön- og Pinneberg-arkiverne -, grevskabet Rantzaus arkiv og Reinfeld klosterarkiv, 4) regnskabsmateriale vedr. Holsten og Sydslesvig samt 5) „gewisse Spezialurkunden und Akten nach besonderer Vereinbarung.“

Foruden også at aftale deling af arkivalier vedr. det gamle Tønder amt, som var blevet gennemskåret ved grænsedragningen 1920, enedes man ved fællesindstillingen om forskellige gensidige lettelser for den forskningsmæssige benyttelse af arkivalierne.⁴⁵ Samtidigt henstilledes til de to regeringer, at de ved at acceptere fællesindstillingen ville anerkende, at der ikke i fremtiden parterne imellem kunne gøres krav gældende på yderligere udleveringer af historisk arkivmateriale. Man skulle med andre ord undgå pinagtige situationer som ved åbningen af forhandlingerne efter verdenskrigen, hvor Tyskland længe nægtede at betragte 1870'ernes arkivopgørelse som et i sin tid afsluttet kapitel. Det er utvivlsomt først og fremmest Erslev, som stod bag denne passus i fællesindstillingen.

Denne indstilling ville man imidlertid ikke fremsende til de respektive regeringer, „før forskellige bilag dertil er bragt i endelig form“, dvs. før navnlig udestående problemer omkring den gensidige udlevering af enkelt dokumenter var løst.⁴⁶ Det skulle vise sig at forhale hele sagen yderligere i op til seks år. Tiden gik fra nu af med minutiøse gennemgange af arkivregistraturer og udleveringsfortegnelser, hvor man fra begge sider fandt modpartens tilbud urimeligt snævre, hhv. fordringerne på udlevering alt for opskruet. Det har måske virket ind på hele dette forløb, at Erslev siden april 1924 ikke længere var rigsarkivar, og at den overfor hele spørgsmålet koldsindige Laust Laursen nu var blevet det danske arkivvæsens øverste chef.⁴⁷ Dog var Erslev fremdeles efter april 1924 den danske regerings kommissær i arkivsagen, som fra nu af slæbte sig afsted, år efter år, uden endelig afklaring. Nye tyske ønsker om udleveringer fra finansarkiverne, Kom-

⁴⁵ Der tænkes i den forbindelse ikke med speciel venlighed på slægtsforskerne; den nye rigsarkivar Laursen fastslog overfor underv.min. 16/2 1925, at liberalitet med udlån af arkivalier til benyttelse i Kielarkivet ikke ville gælde slægtsforskerne i Tyskland, „hvor genealoger og personalhistoriske forskere er blevne til en ren landeplage, som alle de tyske arkiver sukker og stønner over.“ (Arkivvæsenets arkiv, RA, j.sag 368/1925).

⁴⁶ Erslev til Underv.min. Appel 24/3 1924.

⁴⁷ Erslev hævdede i hvert fald overfor Scheel, at Laursen og Will. Christensen hindrede ham i at vise tyskerne så megen imødekommenhed, som han egentlig gerne ville, i spm. om udleveringer fra Gemeinschaftl. Archiv (anf. brev 7/3 1925).

mercekollegiets og Generalpostdirektionens arkiver blev stort set afvist, og Erslev betonedede nok en gang, at man hvad Sydslesvig angik kun ville vise imødekommethed hvor det gjaldt akter om Fehmern og de sydligste strøg ved Ejderen. Resten skulle forblive i Rigsarkivet.⁴⁸ Han ville heller ikke imødekomme Richter, da denne anmodede om at få udleveret „zahlreiche Akten über Westerland-Föhr, Amrum und [...] das nördlichste Sylt“ fra landsarkivet i Viborg, hvor sagerne befandt sig i de pågældende områders gamle retsbetjentarkiv og blandt Ribe stiftamts arkivalier: Der var jo her tale om kongerigske enklave-områder, og disse havde før 1864 „i flere århundreder statsretligt end ikke hørt med til hertugdømmet Slesvig.“⁴⁹

14 Tovtrækkeri om detaljer

Tovtrækkeriet omkring enkeltdokumenter og den hele langsommelighed i forløbet gik vist efterhånden alle implicerede på nerverne, og Erslev bebudede sidst i 1926 at ville gå af som kommissær, da han ikke længere kunne „holde ud at fortsætte den drøftelse af småtterier“, som imidlertid vedblev og – fortsat – med Erslev som dansk kommissær. Irritation over sagens gang spiller antagelig også ind, når Erslev kunne udtale, at tyskerne ved en kommende arkivudveksling fik langt mere ud af det hele end danskerne, og at sagerne i Slesvigsk Ministeriums arkiv, som skulle gå til Danmark, var uden nogen større betydning.⁵⁰

⁴⁸ Tyske ønsker (bl.a.): Richter til Erslev 28/2 1924 om Kommercekollegiets arkiv: „Besonders schmerzlich wäre es für die hiesigen Bedürfnisse, wenn aus den deutschen Beständen des Kommerzkollegiums nichts für das hiesige Staatsarchiv gewonnen werden könnte. Die hier einschlagenden Fragen treten mehr und mehr in den Vordergrund des Interesses, und die Nachfrage nach wirtschaftsgeschichtlichen Materialien wird immer stärker. Aus der Wirksamkeit dieser wichtigen Behörde für die Herzogtümer sind keinerlei Sachen hierher gelangt. Vielleicht ist es doch möglich, eine sachlich begründete Scheidung vorzunehmen.“ – Sydslesvig: Erslev til Richter 24/1 1924 og 2/11 1925.

⁴⁹ Richter til Erslev 29/10 1925 og dennes svar i anf. brev 2/11 1925. – For en tysk arkivbenytter er afstanden fra disse gamle enklaveområder til Viborg betragtelig. Måske derfor er dele af sagerne senere blevet overført til landsarkivet i Åbenrå, hvor de ellers arkivalsk set overhovedet ikke hører hjemme. Iflg. venlig oplysning fra landsarkivar H.H. Worsøe skete overførelsen til Åbenrå fra Viborg i 1947.

⁵⁰ Anf. brev til Scheel 7/3 1925. – Overfor Richter trak Erslev dog senere i land og betegnede bl.a. de slesvigsk ministerielle arkivalier som „noget virkelig betydningsfuldt“ (brev 9/12 1926). Nogle gevinster for Erslev bød disse års tovtrækkeri dog også på, således tilsagn om

Men også tyskerne var frustrerede og fandt, at der i København „nicht so schnell gearbeitet wird, wie wünschenswert ist.“ De fralagde sig dog på deres side enhver tanke om at være ude på at sabotere arkivsagen overhovedet, således som det nu blev antydnet fra dansk hold: „Es wäre ja eine böse Blamage, wenn nach so vielen Verhandlungen ein Abbruch das Ergebnis wäre. [...] Sie brauchen nicht zu fürchten, dass wir auf einen Bruch hintreiben“, skrev Scheel i et brev 1926 til Aage Friis, som i hele denne periode troligt bearbejdede de tyske „Sachverständige“ for at nå til ende med de uendelige detailundersøgelser, som pågik parterne imellem i de respektive arkivinstitutioner, og påvirke Richter til at slutte af. Scheel indtog for sit vedkommende det overlegne standpunkt, at „mir ist es wirklich ganz gleichgültig, ob Sie einige Urkunden mehr behalten als vielleicht nötig wäre. Sie werden dann später eben öfter mit Anfragen von unserer Seite belästigt. Das wäre die Nemesis“,⁵¹ men Richter og – i det danske rigsarkiv – Laursen og Will. Christensen synes ikke at have været stemt for at opgive detailanalyserne.

15 Dansk traktatudkast vinteren 1930

Richter blev dog omsider enig med Erslev om at fremsende 1924-indstillingen i let omredigeret form til de respektive regeringer, herunder med alle siden 1924 trufne aftaler om udveksling af enkelt dokumenter m.m. De to kommissærer afsluttede deres arbejde med fællesindstillingen og dens bilag vinteren 1930 „nach wiederholten Zusammenkünften und langen Verhandlungen wegen zahlloser Einzelheiten.“ Resultatet måtte, med selve 1930-indstillingens ord, betegnes som „relativ zufriedenstellend für jeden Teil.“ Will. Christensen nægtede imidlertid at underskrive traktatudkastet fra vinteren 1930, da det „efter min opfattelse byder Tyskland væsentlig større fordele end dem, som det bringer det danske arkivvæsen og dansk historisk videnskab.“ Heri var Erslev f.s.v. enig med ham, som han både til Richter og 1925 til Scheel havde udtalt, at „også jeg mener, at hvad vi har tilbudt, er langt værdifuldere, end hvad vi får.“ Alligevel ønskede han at

udlevering fra Kiel af Slesvig bispearkiv (1850–1860'erne) og de Tillisch'ske administrative sager (forstadiet til Slesvigsk ministerium).

⁵¹ Scheel til Friis 20/7 og 16/11 1926 (F.s arkiv).

føre sagen til en positiv afslutning ud fra „mere almindelige, om De vil politiske synspunkter.“⁵²

Erslev afgik ved døden kort efter arbejdets afslutning, i juni 1930. Det blev således rigsarkivar Laursen, som derefter indtrådte som dansk kommissær i arkivsagen, der i sommeren 1930 via Undervisningsministeriet oversendte traktatudkastet til den danske regerings godkendelse. Om sin holdning til udkastet erklærede Laursen da, at „selv om der kan være et og andet deri, som jeg kunne have ønsket anderledes, må den dog betragtes som relativt tilfredsstillende for begge parter og som et fremskridt fra den nuværende tilstand.“⁵³

Men løbet var langt fra til ende. Laursen var uanset al officiel tilfredshed ikke mere henrykt, end „at han overhovedet med tørre tårer ville se på, at det allerede tilvejebragte udkast kom til at strande“ som han, under uformelle former, udtrykte sig overfor Udenrigsministeriet.⁵⁴ Og fra tysk side var advarselsslamperne allerede blevet tændt i forbindelse med et privat dansk-tysk frokostmøde i København ved nytårstid 1929, hvorunder Scheel fortalte Aage Friis, „at arkivdirektor Richter, Kiel, samtidig med at han var enedes med Erslev om indstillingen (= den endelige revision af 1924-aftalen) agtede at give en sådan motivering til den preussiske regering, at arkiv-aftalen derved eventuelt kunne slås omkuld. Han var ikke tilfreds med, hvad han havde fået og ville nu benytte disse snævre arkivalske synspunkter til at få den nye leder af det preussiske arkivvæsen til at hindre aftalen. Scheel havde haft meget stærke sammenstød med ham i den anledning og fralagde sig ethvert ansvar, men havde bebudet sammen med dr. Pauls at ville indgive de allerskarpeste modbemærkninger. Dette fortalte Scheel

⁵² Erklæring af Will. Christensen 27/6 1930. – Erslev til Scheel i anf. brev 7/3 1925.

⁵³ Fællesindstillingen af 28/1, 28/2 1930 og Laursens kommentar hertil af 27/6 1930 i underv. min. anf. 2064/1930. – 1930 indstillingen bestemmer som et nyt punkt, „dass auf keiner Seite Kassationen an den jetzt ausgetauschten und früher abgelieferten Archivalien vorgenommen werden sollen, bevor der andere Teil davon in Kenntnis gesetzt und ihm so Gelegenheit geboten ist, die zu kassierenden, von ihm abgegebenen Sachen wieder an sich zu ziehen.“ Bestemselen herom blev til på Erslevs initiativ med udgangspunkt i bl.a. Statsarkivet i Slesvigs kassation af Statholderskabets arkiv 1889 efter udleveringen i 1870'erne (jfr. G. Hille: Übersicht über die Bestände des Kgl. Staatsarchivs zu Schleswig, Leipzig 1900, s. 13). – Som Richter formulerede det generelt 1930: „In Dänemark entschließt man sich scheinbar schwerer als bei uns zu Kassationen.“

⁵⁴ Udenrigsmin. anf., RA: H 7 71/90, referat af leg.råd Bent Falkenstjerne 28/9 1930.

med stor forbitrelse, men bad om ikke at meddele Erslev eller Laursen dette, så det kunne give anledning til skridt fra disses side.⁵⁵

16 Et tysk „Denkschrift“ april 1930

Over for den preussiske ministerpræsident redegjorde Richter i april 1930 for sit syn på traktatudkastet i et 40 sider langt „Denkschrift“, hvori han foretog en historisk gennemgang af hele forhandlingsforløbet siden begyndelsen af 20'erne. Det blev i „Denkschrift“ ikke til den slagtning af arkivaltalen, som Scheel havde ladet sig forlyde med året før, men der er stedvis hård kritik af de danske forhandlere og deres manglende imødekommenhed overfor tyske ønsker. Den danske holdning i nogle konkrete udleveringsproblemer betegnes bl.a. som „unerträglich“. Hvad Tyskland skulle modtage af f.eks. Glückstadt-kancelliets arkivalier, var således „unbedeutend“ og „geringfügig“, af den schauenburgske del af Gemeinschaftliches Archiv (før 1460) ville danskerne tilbageholde så meget som en trediedel, og af fyrstearkiverne efter 1460 alt om de adelige godser og klostre foruden sagerne om ridderskab og stænder, osv. osv. Men det var iflg. Richter næppe at vente, at yderligere forhandlinger ville bringe mere på bordet i tysk favør – undtagen måske på ét punkt.

Det ville således fra tysk standpunkt være meget ønskeligt at få afsvækket 1930-traktatudkastets formulering om, at „mit der Annahme der getroffenen Abmachungen seitens der Regierungen erkennen diese an, dass auf beiden Seiten kein weiterer Anspruch auf historische Archivalien mehr besteht.“ Hvis man endelig over for danskerne traktatmæssigt skulle gå med til at opgive at kunne stille fremtidige arkivalske krav, kunne man måske „handle“ med modparten om de gottorpske arkivalier fra tiden før 1720 vedrørende Nordslesvig og få materialet om Tønder og Åbenrå udleveret, „da bei dem ausgesprochen deutschen Charakter der städtischen Kultur hier ein besonderes deutsches Forschungsinteresse vorläge“, hvilket også gjaldt Gottorp-tidens arkivalier om amterne Tønder og Åbenrå samt Løgumkloster. Ganske vist havde arkivforhandlingerne om Gottorp-arkivet hele tiden haft 1920-grænsedragningen som det absolut faste grundlag, men Richter mindede nu i sit „Denkschrift“ om, at Erslev under de uformelle indleden-

⁵⁵ Notat i Friis' arkiv pk. 38.

de drøftelser i 1921 ikke havde været helt afvisende over for tanken om at udlevere også det nordslesvigske materiale i Rigsarkivets beholdning af gottorpske arkivalier. Måske kunne der nu gøres et nyt tysk fremstød her, idet ønskemålet fra tysk side jo måtte være, at „das für weite deutsche Kreise im Vordergrund des wissenschaftlichen Interesses stehende Gottorf-Archiv als eine geschlossene Einheit deutsches Eigentum werde.“ Også andre arkivalske objekter ville det være rart at få danskerne til at afstå, således amtsregnskaberne fra Flensborg i Rigsarkivet.

Hvis der nu ikke kunne „handles“ i denne sammenhæng, opfordrede Richter som alternativ de tyske myndigheder til at få gennemtrumfet en ændring af udkastets passus om gensidig opgivelse af fremtidige arkivalske krav landene imellem, i form af en blødere formulering som f.eks. „dass weitere Ansprüche auf historische Archivalien von deutscher Seite nicht geltend gemacht werden sollen.“ Heri ville ligge, at man i den øjeblikkelige situation renoncerede på ændringer af de aftalte udvekslinger uden samtidig at afstå fra at kunne stille arkivalske udleveringskrav til Danmark i fremtiden. Og kun under forudsætning af en sådan ændring af traktatudkastet ville han kunne anbefale det til godkendelse i Berlin, uagtet han her i „Denkschrift“ om det konkrete tyske udbytte af udkastet til arkivaftalen medgav, at „von jedem Gesichtspunkt des allgemeinen Interesses aus kann in dem Tauschprojekt vielleicht auch ein Vorteil für uns gesehen werden.“

Denne forbeholdne anbefaling af udkastet til arkivaftalen lod Richter ledsage af en følgeskrivelse til den preussiske ministerpræsident, hvori han gjorde opmærksom på, at der ikke fra dansk side var truffet endelig bestemmelse om, hvor i Danmark de nordslesvigske lokalarkiver, som man udleverede fra Tyskland, skulle anbringes permanent. Det manglede ikke, skrev han, på tyske landsmænds tilkendegivelser over for ham af, at disse lokalarkivers udlevering til Danmark skulle gøres afhængig af, „dass ihr Verbleiben innerhalb der Grenzen Nordschleswigs gesichert ist.“ Richter blev over for myndighederne i Berlin bakket op af de tyske „Sachverständige“ (Pauls, Scheel, Stephan samt Mittelschullehrer Ludwig Andresen, der som ekspert i slesvigsk lokalhistorie fra nu af kom med i denne kreds af rådgivere), der alle gav fuld tilslutning til Richters „Denkschrift“ og dertil understregede kravet om, at de nordslesvigske lokalarkiver i fremtiden skulle forblive på nordslesvigsk område og ikke f.eks. anbringes i landsarkivet i Viborg. På dette tidspunkt stod det nemlig endnu ikke klart, at

Åbenrå ville blive hjemstedet for et selvstændigt landsarkiv for de sønderjyske landsdele.⁵⁶

17 Tysk ønske om genåbning af forhandlingerne

På baggrund af disse indstillinger måtte den preussiske ministerpræsident Otto Braun konstatere, at danskerne næppe kunne presses til yderligere konkrete indrømmelser i øjeblikket, men at det ville være „durchaus im Interesse Preußens, die jetzt getroffenen Abmachungen in einer späteren günstigeren Zeit abzuändern.“⁵⁷ Man besluttede foreløbig i Berlin i sommeren 1930 via Auswärtiges Amt (det tyske udenrigsministerium) at søge genåbnet forhandling med danskerne om tre punkter, nemlig 1) en omformulering af traktatudkastet vedrørende spørgsmålet om arkivalske krav, 2) om de nordslesvigske lokalarters fysiske placering samt endelig 3) om problemet vedrørende forskningsmæssig adgang til de arkivalier, som skulle udveksles mellem landene.

Traktatudkastets afsnit om forsker adgang til materialet var ikke klart nok, fandt man. Fra tysk side ønskede man nu at få fastslået, at alt det, som blev udvekslet, skulle være frit tilgængeligt for forskere frem til og med året 1864. Det skulle kunne opfattes som en vidtgående tysk imødekomenhed over for danske forskere, når de i fremtiden kom til Statsarkivet i Kiel, idet de tyske arkivinstitutioner ellers opererede med året 1800 som generelt grænseår for udlændinges arkiv adgang. Hollandske forskere var dog undtaget, idet de havde opnået ret til også at se materiale fra det 19. århundrede! Man fæstnede sig fra tysk side ved, at der i det danske rigsarkiv „kun“ var almindelig arkiv adgang frem til året 1848, hvilket indebar, at de arkivalier fra Slesvigsk Ministeriums arkiv, som man ville afgive fra Kiel, i fremtiden blev utilgængelige for forskerne. De tyske „Sachverständige“ fandt dette, skrev de, ganske „unerträglich“, og

„erklären es daher für eine *Conditio sine qua non* des Archivalienaus-tausches, dass den deutschen Forschern bis zum Jahre 1864 der ungehinderte Zugang zu den schleswigschen Akten eröffnet werde. [...]

⁵⁶ Richter til den preussiske ministerpræsident 5/4 („Denkschrift“) samt 9/4 1930, erklæring af de sagkyndige 10/4 1930 (RA, kopier Ausw. Amt pk. 141).

⁵⁷ Skrivelse til Ausw. Amt 27/5 1930 (sst.).

Falls auf diese Bedingungen nicht eingegangen werden kann, halten die Sachverständigen es für überflüssig, an weiteren Verhandlungen teilzunehmen und lehnen jede Verantwortung für den Archivalien-austausch ab.⁵⁸

Da hele sagen efter tysk opfattelse vedrørte adskillige af deres myndigheder og institutioner, ønskede man at genoptage arkivforhandlingerne om disse udestående spørgsmål, denne gang af praktiske grunde i Berlin. Dette gik man med til fra dansk side, om end tydeligvis uden begejstring. Rigsarkivar Laursen sagde til en embedsmand i Udenrigsministeriet, at „ét er givet: begynde forfra vil vi ikke. Lad så hellere hver beholde, hvad de nu har. Der vil i så henseende intet være at beklage fra dansk side.“⁵⁹ Den lunkne holdning hos den danske rigsarkivar parret med administrativ sendrægtighed og, formodentlig, på begge sider af statsgrænsen ulyst ved tanken om måske at strande i nogle ørkesløse arkivalske drøftelser, der kun ville trække modsætningerne endnu skarpere frem end før.

Altsammen kan det forklare, at der alligevel ikke kom direkte forhandlinger i stand. I stedet følte parterne sig foreløbig mere forsigtigt frem, også ad indirekte veje, i et mildest talt langsommeligt tempo. Sagen havde fra begge sider ingen hast. Der var, hedder det i et internt notat fra november 1931 i det danske undervisningsministeriums arkiv, „ingen grund for os til at være særlig ivrige for sagen, da det er os, som skal udlevere mest.“ Auswärtiges Amt kunne godt nok beklagende undskylde, at det trak så længe ud med konkrete meldinger overfor København, men, hedder det i et brev fra sagsbehandleren, legationsråd Meynen i A.A. efteråret 1931, „ich möchte noch hinzufügen, dass von Seiten der hiesigen Dänischen Gesandtschaft [...] bisher mit keinem Wort auf eine Beschleunigung der Angelegenheit hingedrängt worden ist.“⁶⁰ I det danske udenrigsministerium var man ikke i tvivl – smøleriet skyldtes tyskerne, og et ministerielt referat fra foråret 1932 munder ud i en konstatering af, at der reelt set intet var sket i den dansk-tyske arkivsag siden sommeren 1930.

⁵⁸ „Niederschrift“ af Scheel, Pauls og L. Andresen 19/3 1931. – Punkter til genforhandling: Skrivelse fra Ausw. Amt til leg.råd ved det danske gesandtskab i Berlin L.B. Bolt-Jørgensen 1/8 1930 (kopi sst.).

⁵⁹ Referat af arkivar i Udenrigsmin. A.V. Heils 26/11 1930 (RA: H 7 71/90).

⁶⁰ Brev til Ernst Schröder, Flensburg, 5/11 1931 (koncept, kopier Ausw. Amt pk. 141).

18 Pressen tager spørgsmålet op

Dagspressen beskæftigede sig ikke med den, og ingen af parterne lod tilflyde pressen andet end korte, rent objektive meddelelser i forbindelse med 20'ernes forhandlinger i København og Kiel.⁶¹ Men i oktober 1931 spillede H.P. Hansens Åbenrå-avis *Hejmdal* ud med en artikel, som man på tysk hold senere mente at kunne tilskrive Aage Friis. Hvorfor i al verden, spurgte *Hejmdal*, forelå der endnu ikke et konkret resultat af alle arkivforhandlingerne? Fra dansk side var der jo ingen vanskeligheder, men hvorfor havde den preussiske regering og det tyske riges udenrigsministerium endnu ikke taget stilling?

„Drejer det sig udelukkende om utilladeligt bureaukratisk smøleri i Berlin? Eller er der nogen, der af den ene eller anden årsag vil hindre en afgørelse af en sag, som, da de interesserede historikere er enige, skulle synes at være ganske simpel og ligetil?“

Hejmdal fandt, at „de interesserede slesvig-holstenske historikere turde være de nærmeste til at tage affære“, dvs. de tyske „Sachverständigen“.⁶²

Der fulgte nu efter fremkomsten af *Hejmdals* artikel et mellem spil på et halvt år, indtil marts 1932, hvor arkivforhandlingerne nærmest kom til at foregå i privat regi, nemlig i form af en uofficiel brevveksling mellem Aage Friis på den ene og Volquart Pauls samt især Otto Scheel på den anden side. Brevskriverne opretholdt over for hinanden skindet af, at der var tale om en fortrolig tankeudveksling, men kopier af brevene sivede troligt til den danske rigsarkivar, Udenrigsministeriet i København og Auswärtiges Amt i Berlin. Det fremgår af brevvekslingen, at man i København ikke har været indviet i Richters reservationer i „Denkschrift“, og at den tøvende holdning i Berlin overfor hurtigt at træffe en definitiv aftale derfor har virket uforståelig. Scheel fremhævede dog over for Aage Friis det divergerende syn på de nordslesvigske lokalakter i de hertugelige gottorpske arkiver som en af vanskelighederne foruden danskernes utilbøjelighed til andet end rent perifere udleveringer til Kiel af sydslesvigske lokalakter. Men

⁶¹ I efteråret 1930 udtalte Laursen dog til *Kristeligt Dagblad* 29/10, at han ventede de respektive regerings godkendelse af aftaleudkastet „i løbet af det kommende år“, uden nærmere kommentar.

⁶² *Hejmdal* 21/10 1931, „Den dansk-tyske arkivudveksling“.

bortset herfra: Hvorfor ville danskerne dog ikke hurtigt imødekomme de tyske ønsker om 1864-tilgængelighedsgrænsen og en ændring af formuleringen om fremtidige arkivalske krav? Der forelå ingen officiel dansk reaktion på et tysk modforslag om en afsvækkelse af formuleringen, således at det i stedet for „nach Annahme des Entwurfs erkennen die beiden beteiligten Regierungen an, dass ein Rechtsanspruch auf historische Archivalien nicht mehr besteht“, kom til at hedde f.eks.: „dass auf beiden Seiten kein Rechtsanspruch mehr auf historische Archivalien geltend gemacht werden sollte.“ Man ville, skrev Scheel, i Tyskland lettere kunne forsvare indgåelsen af arkivtraktaten overfor den offentlige opinion, hvis en sådan ændring af ordlyden blev accepteret fra dansk side.⁶³

Hejmdal søgte efter Scheels mening – også ved en ny artikel om sagen i februar 1932⁶⁴ – at drive en kile ind mellem de tyske „Sachverständigen“ og myndighederne i Berlin ved at betone, at de førstnævnte var helt enige med danskerne, og at årsagen til sagens forhaling, der af *Hejmdal* betegnes som „uforståelig og utilladelig“, alene lå i den tyske rigshovedstad. Men Scheel pegede som anført på andre momenter i den sammenhæng og supplerede med, at lederskifte i det tyske arkivvæsens generaldirektorium foruden de generelt ustabile politiske forhold i Berlin 1931/32 var medvirkende årsager. Via det tyske gesandtskab i København ville de „Sachverständigen“ dog nu søge at presse på i Berlin for at få tilvejebragt en positiv udgang på arkivsagen, idet man samtidig stærkt understregede, at artiklerne i *Hejmdal* ikke havde haft nogen gunstig virkning på de tyske myndigheder.

I marts 1932 havde man i København åbenbart fået så meget overblik over modpartens holdninger, at Udenrigsministeriet nu kunne bede Aage Friis indstille sin diplomatiske virksomhed via denne brevveksling omtrent samtidig med, at *Hejmdal* af Friis blev anmodet om at afstå fra yderligere skrivi om arkivsagen.⁶⁵ Omtrent samtidig lod Auswärtiges Amt den tyske gesandt i København Richthofen forstå, at det private diplomati via de „Sachverständigen“ nu skulle bringes til ophør, og at det i stedet ville komme til realitetsforhandlinger om de udestående spørgsmål, hvilket

⁶³ Friis' arkiv, heri også kopier af F.s svarbreve.

⁶⁴ *Hejmdal* 8/2 1932, „Den tysk-danske arkivudveksling“.

⁶⁵ Udenrigsministeriets direktør greve E. Reventlow til Friis 17/3 1932 (F.s arkiv). *Hejmdal*: F. til Scheel 23/2 1932. Også H.P. Hansen var fuldt indviet i brevvekslingen mellem F. og Scheel, jfr. F. til E. Reventlow 16/2 1932 (RA: H 7 71/90).

både Richthofen og de „Sachverständigen“ kraftigt havde tilrådet over for Berlin.⁶⁶

Problemerne omkring de nordslesvigske lokalsagers geografiske placering løste sig så at sige af sig selv ved beslutningen i 1931 om at oprette et landsarkiv i Åbenrå. Placeringen i Åbenrå skyldtes ikke mindst H.P. Hansens indsats og ikke påvirkning fra tysk side. Det tyske arkivvæsens generaldirektør Brackmann ville have det traktatmæssigt udtrykkelig fastslået, at lokalakterne „im Landesarchiv zu Apenrade untergebracht werden“, hvilket også skete i den endelige arkivoverenskomst af 15. december 1933, om end Laursen tidligere havde protesteret. Deres nærmere placering var det efter hans formening alene den danske regering og rigsdags anliggende at tage stilling til, ikke tyskernes, og man burde iflg. Laursen stå helt frit i dette spørgsmål og ikke være bundet til en placering på nordslesvigsk grund. Men han gik dog sluttelig med til at acceptere det Brackmann'ske krav.⁶⁷

19 Omsider forhandlingsgennembrud i 1932

I løbet af 1932 blev også de øvrige vanskeligheder ryddet af vejen. Laursen udtalte, at 1864 som grænseår for arkivaliernes tilgængelighed i Rigsarkivet ikke var andet, end hvad man hele tiden under forhandlingerne havde forudsat fra dansk side⁶⁸ – selv om det i så fald er besynderligt, at det ikke var blevet præciseret tidligere over for den tyske modpart, som jo i dette spørgsmål så en af de største hindringer for at kunne acceptere 1930-traktatudkastet, jfr. holdningen hos de „Sachverständigen“. Disse mente imidlertid, efter at den danske godkendelse af året 1864 forelå i officiel form, at der til gengæld ville kunne renonceres på alle ønsker om udlevering til Kiel af de nordslesvigske lokalsager i Rigsarkivets beholdning af Gottorp-arki-

⁶⁶ Ausw. Amt til Richthofen 5/2 1932. – Richthofen frarådede offentlig tysk polemik mod *Hejmdal*, jfr. R. til Ausw. Amt 30/1 og 12/4 1932. – Scheel til Generaldirektør Brackmann 16/11 1931 om *Hejmdals* indblanding: „Die beste Antwort wäre meines Erachtens ein baldiger Abschluss der Verhandlungen.“ (Ausw. Amt pk. 141.)

⁶⁷ Brackmann til Ausw. Amt 29/7 1932. – Laursen til Underv.min. 28/10 1930 og 31/8 1932 (anf. 2064/1930).

⁶⁸ Laursen til Underv.min. 22/3 1932 og anf. skr. 31/8 s.å.

vet, således at enhver tanke om revision af 1930-udkastets konkrete udleveringsbestemmelser nu kunne skrinlægges.⁶⁹

Men tilbage blev bitterheden over de danske arkivfolks smålige behandling af de tyske ønsker om at få yderligere sydslesvigsk materiale udleveret fra København. Det var i det væsentlige kun blevet til løfter om arkivalier vedrørende Fehmern og Eider-regionen, altså de mest perifere strøg af Sønderjylland set fra den nye 1920-rigsgrænse. Der var her, siges det i et Promemoria i Auswärtiges Amts arkiv fra marts 1932, tale om „eine erhebliche Benachteiligung der deutschen Interessen“, som havde vakt betænkeligheder i historisk interesserede tyske kredse ved hele traktatarrangementet, og at disse betænkeligheder „sich seither verstärkt haben“. Det er muligt, at der endnu 1932 i Berlin og Slesvig-Holsten har været nogen, som kunne ønske at bore videre i dette problemkompleks overfor danskerne, men vedkommende har i så fald ikke kunnet slå igennem overfor stærkere tyske kræfters trang til nu omsider at få sat punktum for denne evige udvekslingssag.

Sluttelig var der tilbage spørgsmålet om formuleringen i traktatudkastet m.h.t. gensidig opgivelse af arkivalske krav. Her accepterede man nu i 1932 fra dansk side, at der i stedet for 1930-udkastets vending om, at begge regeringer anerkender, „dass auf beiden Seiten kein weiterer Anspruch auf historische Archivalien mehr besteht“, kom til at stå, at „mit Inkrafttreten dieser Vereinbarung sollen auf beiden Seiten keine weiteren Rechtsansprüche auf historische Archivalien geltend gemacht werden“ som ønsket af Richter, de „Sachverständigen“ og den preussiske ministerpræsident.⁷⁰ I København undrede Laursen sig over, at tyskerne lagde så overordentlig vægt på denne ændring i ordlyden, da begge formuleringer efter hans skøn i realiteten sagde nøjagtig det samme. Men, som ovenfor omtalt, det gjorde de ikke efter tysk opfattelse. Man ville i Berlin understrege, at man nu ved at indgå en arkivaftale afstod fra at gøre yderligere krav gældende – uden derfor at renoncere på retten til at kunne hævde sådanne (ideelle) krav overfor modparten i fremtiden.

Mens man fra dansk side betragtede den kommende arkivaftale som definitiv i forholdet til Tyskland, opererede i det mindste det preussiske statsministerium (ministerpræsident Otto Braun) ud fra en anden synsvinkel.

⁶⁹ De sagkyndiges holdning refereret af ministerpræsident Otto Braun efter et forudgående møde med dem i skr. til Ausw. Amt 26/11 1931.

⁷⁰ Jfr. note 69. – Brackmann til Ausw. Amt anf. 29/7 1932.

Som tidligere citeret så han det 1930 „durchaus im Interesse Preußens, die jetzt getroffenen Abmachungen in einer späteren günstigeren Zeit abzuändern.“ Dette skulle nu slutformuleringen i dens ændrede skikkelse åbne en mulighed for. Bagved lå betydende kredses forhåbninger om en mulig fremtidig grænserevision. Som Braun udtrykte det overfor Auswärtiges Amt 1931 med henblik på omformuleringen ang. de arkivalske krav: „Nach deutscher Auffassung ist es völlig unmöglich, dass von deutscher Seite die neue Grenze bei der Herausgabe der Archivalien unbedingt anerkannt wird.“ Der kunne jo komme andre og bedre tider.⁷¹

20 Den nazistiske magtovertagelse forsinker overenskomsten – noteudvekslingen 15. december 1933

I løbet af efteråret 1932 var alt efterhånden klart til at indgå den dansk-tyske arkivoverenskomst, efter at man fra dansk side i oktober havde endelig godkendt de tyske omformuleringer i 1930-udkastet.⁷² De ustabile politiske forhold i Tyskland og nazisternes magtovertagelse i januar 1933 gjorde imidlertid, at det stadig trak ud, og at der ikke kunne skabes klarhed over de formelle rammer for indgåelse af arkivaftalen. Enhver tidligere tanke om rigsdagsbehandling (med eventuel påfølgende offentlig debat) var da forlængst skrinlagt. Først 15. december 1933 nåede de to regeringer frem til at slutte overenskomst i form af en noteudveksling. Det danske udenrigsministerium ønskede ikke blæst om sagen og presseinterviews med rigsarkivaren og valgte derfor ikke at give pressen nærmere meddelelse om det skete. Offentligheden måtte nøjes med at orientere sig ved at læse *Lovtidende* 1934 afsnit A nr. 3, hvor der i form af en udenrigsministeriel bekendtgørelse af 10. januar blev givet et kortfattet resume af dele af overenskomsten (i Tyskland blev den derimod offentliggjort i fuld ordlyd i *Deutscher Reichsanzeiger* 1934 nr. 83, 10. april).

Tilbage stod selve udvekslingen af arkivalier. Den fandt sted i løbet af 1936, fra dansk side ledet af rigsarkivar Axel Linvald, som to år tidligere havde afløst Laursen på chefposten i det danske rigsarkiv og nu var

⁷¹ Skr. 13/5 1931.

⁷² Den tyske tekst til overenskomsten forelå færdig til dansk godkendelse i beg. af august 1932: Den officielle danske accept af ordlyden forelå i Berlin 26/10 1932 (skr. fra Bolt-Jørgensen til leg.råd Duckwitz i Ausw. Amt).

indtrådt i Laursens sted som dansk kommissær. Linvald fik gennemført, at der i forbindelse med arkivudvekslingen blev udfærdiget en af begge parter underskrevet slutprotokol, dateret 7. januar 1937 (fra tysk side undertegnet af Staatsarchivdirektor dr. Stephan, Richters efterfølger i Kiel), hvorved det på ny blev slået fast ved arkivudvekslingens tilendebringelse, „dass künfftig von keiner der beiden Seiten weitere Forderungen auf historische Archivalien geltend gemacht werden.“

Linvald motiverede overfor Undervisningsministeriet sit ønske om en sådan protokols udfærdigelse med erfaringerne i forbindelse med tyskerenes opfattelse af afslutningen på 1870'ernes udleveringer fra Danmark – som de jo efter 1. verdenskrig hævdede ikke havde været definitiv – samt de langstrakte og møjsommelige forhandlinger gennem 1920'erne, der fra dansk side var „blevet ført uden smålighed og ud fra ønsket om at opnå en saglig rimelig ordning; de har ikke fra tysk side været ført i den samme ånd, men alene været behersket af bestræbelserne for at vinde det mest mulige og afgive det mindst mulige.“⁷³ Linvald kunne næsten ikke få sikkerhed nok mod nye tyske fremstød.

Samtidig med undertegnelsen af slutningsprotokollen affattede Linvald til Udenrigsministeriet en 22 sider lang redegørelse for arkivforhandlingernes forløb siden 1920. Heri slår han på ny fast, at forhandlingerne fra dansk side under Erslevs ledelse var blevet ført „med storsyn, uden smålighed, og at „på alle punkter bærer tyskerne ansvaret for et ulideligt tovtrækkeri.“ Linvald erklærer sig enig med Will. Christensen og Laursen i deres betænkeligheder ved hele arkivsagen og fastslår, at den tyske modpart drog næsten alle fordelene ved arkivudvekslingen: „Ud fra almindelige videnskabelige synspunkter er sagen klar – så vist som diplomer og gamle akter fra det 15., 16. og 17. århundrede har adskillig større værdi end selv de mest omfattende lokale papirmasser fra 19. århundrede.“

Linvald tillægger i redegørelsen, der hviler på et begrænset kildekendskab og i hvert fald ikke røber, hvad der ikke skal røbes, Erslev en helt central rolle og bl.a. initiativet til hele det dansk-tyske arkivspørgsmåls løsning ud fra hans program fra marts 1922.⁷⁴ Han overførte senere i det væsentlige redegørelsens vurderinger til den fremstilling, som han gav af det samlede

⁷³ A. Linvald til Underv.min. 30/11 1934.

⁷⁴ Redegørelse til Udenrigsmin. dat. januar 1937.

sagsforløb frem til 1930 i den trykte publikation „Meddelelser om Rigsarkivet for årene 1921–1955“, s. 73–85.

21 Afslutning

Det er, forekommer det mig, ikke rimeligt at tillægge danskerne (Erslev) så meget initiativ og storsind på tyskernes bekostning, som sket er i Linvalds fremstillinger af arkivsagen. Erslevs rolle er af Linvald blevet overbetonet og idealiseret. Som det skulle være fremgået af det foregående, mødte de tyske forhandlere velforberedte frem til forhandlingerne i København 1921 og var i det hele taget nok så initiativrige som danskerne, hvis position gennem store dele af forløbet vel nærmest var defensiv. Man kan ikke med rimelighed bebrejde de tyske arkivfolk og historikere, at de søgte at hente nogle probate gevinster hjem, når de havde muligheden for det. Tovtrækkeriet og for den sags skyld „småligheden“ var begge parter vist lige gode om, og den konkluderende vurdering som Linvald anlægger – at arkivalier fra ældre tid er mere værdifulde end nyere arkivalier – er nok så meget en købmandsbetragtning som udtryk for en saglig afvejning, da det „værdifulde“ for forskeren til syvende og sidst jo må være afhængigt af forskningsformålet. At en arkivudveksling som denne, hvor det gælder flytning af originalmateriale over landegrænser, nogen sinde skulle kunne opfylde alle parterens ønsker, turde være ren utopi.

Bag hele forløbet og parternes vurdering af hinanden og resultatet lurede det latente nationalpolitiske modsætningsforhold i grænselandet og spændingerne i de historiske relationer siden forrige århundrede. I dag må vi konstatere, at det dog trods alle vanskeligheder kom til en arkivaftale i 1933, som har vist sig holdbar. Den har stået sig og er forblevet uantastet fra 30'erne frem til nutidens afspændte klima i det nabomæssige forhold Tyskland og Danmark imellem.